

Мр Борјанка Трајковић / Мр Светлана Мирчов
Београд, Народна библиотека Србије

УДК 655: 061.2(497.6)

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ СРПСКОГ ПРОСВЈЕТНОГ И КУЛТУРНОГ ДРУШТВА „ПРОСВЈЕТА“ (1902-2002)

Низом пригодних свечаности обележена је у Републици Српској и Србији стогодишњица Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“¹⁾. Његовим оснивањем 1902. године Срби у Босни и Херцеговини су добили своју матицу око које се, са краћим и дужим прекидима, окупљају до данашњег времена.

Оснивање друштва „Просвјета“, поред најстарије српске институције у окупираној покрајини - часописа „Босанска вила“ (1885-1914), покренуло је просветне, културне и политичке снаге у српском народу. И то оне најпрогресивније и најелитније. Отуда је разумљиво што су у његовом оснивању и даљем раду предњачили свршени високошколци, прве генерације факултетски образованих Срба из Босне и Херцеговине, школованих у Бечу, Грацу, Прагу, доцније Женеви и Паризу.

Није случајно што је Друштво основано у жељу борбе за црквено-школску аутономију Срба у Босни и Херцеговини, која је три године доцније завршена победом. Основана првенствено да помогне школовање српских ђака и омладинаца, „Просвјета“ је свесрдно помагала и широку акцију народног просвећивања, покренуту крајем XIX века у Босни и Херцеговини.

Настојање „Просвјете“ да поприми ширу, усмеренију и јасну националну улогу, пратило је и доношење неопходних правних аката, статута и правила Друштва, што је раду „Просвјете“ дало неопходне правне оквире и легализовало њене акције кроз институције система. Из истих разлога започето је са штампањем и објављивањем публикација о раду и резултатима које је „Просвјета“ остваривала, али и о потешкоћама са којима се суочавала.

Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ је имало широке акције просвјештавања и културног уздицања народа и њих је остваривало различитим методама рада. Разгранат пропагандни рад „Просвјета“ је започела уписивањем у Друштво утемељивача, добротвора и чланова; организовањем забава у корист Друштва; држањем пригодних предавања за народ, а круна њеног рада је била издавачка делатност. Покренута првенствено ради објављивања публикација о раду и резултатима Друштва, настављена је објављивањем статута, правила и правилника, извештаја и записника, календара (календари се објављују од 1905. до данашњег дана) и алманаха, листова и часописа. Од књига је „Просвјета“ објављивала пригодне публикације: споменице, зборнике и говоре, затим стручну и научну литературу, као и прозна и поетска дела из лепе књижевности. Објављиване су и посебне публикације, често тематизоване и прилагођене потребама чланства и образовном нивоу народа – буквари и читанке и друге књиге за народ, намењене за елементарно описмењавање и образовање, затим публикације поучног карактера из пољопривреде, здравства, хигијене, занатства, трговине и националне историје. Поучне књиге – књиге за народ, објављиване су у краткој форми и биле су прилагођене образовном нивоу корисника.

Али „Просвјета“ не објављује књиге само за неуге или тек описмењене читаоце, већ и за широк круг људи и читав српски народ, па је део књижне продукције био усмерен према литерарним потребама образованијег круга читалаца.

Први „Просвјетин“ *Штатут* објављен је 1902. године, али су тек *Правила* „Просвјете“ из 1910. године издата наклагом друштва „Просвјета“. Први годишњи извештај „Просвјете“, објављен 1903. године, издао је њен Главни одбор – и то су почеци издавачке делатности овог Српског просветног и културног друштва.

Попштујући традицију „Просвјета“ је 1905. године започела издавање српских народних календара, и овај обичај се сачувао до данашњих дана. Лист за народно просвјештавање „Просвјета“, покренут 1907. године у Сарајеву под уредништвом Шћепана Грђића, био је званично гласило Друштва.

Од публикација објављених пред Први светски рат, издвајају се пригодне публикације изашле поводом „Просвјетиних“ јубилеја - две *Споменице о прослави десетогодишњице „Просвјете“* (1912. године). Објављена су и два реферата урађена поводом Просвјетине анкете: Владимира Ђоровића *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини* (1911. године) и Павла Поповића *О градским књижницама у Србији* (1912. године).

По избијању Првог светског рата укинута су и распуштена сва српска културна друштва, а њихова имовина је конфискована. Инкриминисан је готово цео рад друштва „Просвјета“, а на тзв. велсиздајничком процесу у Бања Луци

суђено је Васиљу Грђићу, Владимиру Ђоровићу, Сими Марковићу и другим члановима „Просвјете“.

Друштво је своју активност изместило из ратног подручја, изван Босне и Херцеговине у Женеву, и тамо развило богату пропагандну делатност како би светску јавност обавестило о репресијама Аустроугарске монархије над српским живљем. За ширење истине о страдању чланова „Просвјете“, али и других српских родољуба од аустроугарских завојевача, највише је заслужан Перо Слијепчевић. Његов говор држан у Њујорку на Видовдан 1916. године о Васиљу Грђићу, објављен је као посебан отисак из „Српског дневника“.

Перо Слијепчевић је у Женеви покренуо едицију *Библиотека Просвјета*, у којој су 1918. године објављене три свеске: предавање Пере Слијепчевића *Приватна иницијатива у националном раду*, одржано у Женеви 21. фебруара 1918. године, Ивана Гмајнера *Савремени хрватски покрет за народно уједињење* и Божицара В. Марковића *Наше народно уједињење*.

После ослобођења ова едиција је, променивши назив у *Просветина библиотека*, наставила да излази у Сарајеву. У овој „Просвјетиној“ едицији штампано је још петнаест свезака до 1939. године, тако да је изашло укупно осамнаест књига у *Просветиној библиотеци*.

Првом уреднику *Просвјетине библиотеке*, Пери Слијепчевићу, после рата се у уредничком послу прикључио Ђорђе Пејановић. Када је Слијепчевић 1925. године отишао за професора Филозофског факултета у Скопљу, Ђорђе Пејановић је наставио да самостално уређује *Просвјетину библиотеку*.

У оквиру ове едиције објављиване су пригодне публикације (споменице, зборници и говори) и стручна и научна литература.

У циљу описмењавања и основног образовања народа друштво „Просвјета“ је објављивало букваре и читанке.

Први *Просвјетин буквар*, аутора Николе Видаковића, Ђорђа Раца и Давида Вишњића, штампан је у Српској дионачарској штампарији у Сарајеву 1910. године. Друго, поправљено и допуњено издање овог буквара изашло је после Првог светског рата, 1919. године. Убрзо је „Просвјета“ објавила и треће издање *Просвјетиног буквара*, 1921. године. Од 1924. до 1929. објављено је четврто, пето и шесто допуњено издање *Просвјетиног буквара*. Од седмог издања, 1930. године буквар мења назив у *Просвјетин буквар за одрасле неписмене*. Под овим именом буквар је штампан и 1931. године, без ознаке издања, па је затим објављено осмо 1934, десето 1938, једанаесто издање 1939. године и пред рат, 1940. године, објављено је дванаесто издање овог буквара.

Уз букваре, друштво „Просвјета“ је објавило и упутства из пера Николе Видаковића. Прво *Упутство уз Просвјетин буквар* овога аутора објављено је 1923. године, друго 1929, а треће 1930. Никола Видаковић је аутор и *Просветине читанке*, која је у едицији *Просветине књиге за народ* објављена 1923. године.

Ђорђе Пејановић и Јово В. Вуковић аутори су *Просветине читанке за одрасле*, објављене 1932. године у 10.000 примерака. Они су аутори и *Просветиног буквара за одрасле*, објављеног 1933. године.

Последњи буквар у издању друштва „Просвјета“ – *Просвјетин буквар за одрасле неписмене*, објављен је 1946. године у тиражу од 40.000 примерака.

Ђорђе Пејановић је у часопису „Народно просвећивање“ (Београд, 1940) истакао да су „Просвјетини“ буквари за неписмене издати до 1940. године штампани у 280.000 примерака.

У публикације поучног карактера улазе и „Просвјетине“ књиге и листови из пољопривреде, здравства, хигијене и националне историје. Поред алманаха и календара у којима су штампани и текстови поучног карактера, „Просвјета“ је 1919. године покренула „Народно здравље“, као додатак часопису „Просвјета“, под уредништвом др Риста Јеремића.

О издању књиге *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини* Владимира Ђоровића (1911) и допуни те књиге под насловом *Картографски преглед основних школа у Босни и Херцеговини*, јавила је „Босанска вила“ у броју 10 од 30. маја 1912. године, у рубрици *Књижевне и културне билешке*. У белешци објављеној у „Босанској вили“ није наведено име аутора, Владимира Ђоровића, тада члана редакционог одбора „Босанске виле“. Да ли је Ђоровићево име намерно изостављено - не знамо, али допуну књиге коју је Кашиковићев часопис најавио као ново „Просвјетино“ издање нисмо имали прилике да видимо, нити да пронађемо податке о њој у библиографској литератури.

У покренутој едицији друштва „Просвјета“ - *Библиотека Просвјета*, као прва књига у Женеви је 1918. године објављена *Приватна иницијатива у националном раду* Пере Слијепчевића.

До Другог светског рата Перо Слијепчевић се још четири пута потписивао као аутор књига објављених у издању „Просвјете“, те се тако, и као аутор стручних књига и као уредник два „Просвјетина“ алманаха, сврстао у ред највреднијих „Просвјетиних“ делатника. Као коаутор са Павлом Поповићем, Перо Слијепчевић је у *Просвјетиној библиотеци* (свеска четврта) објавио говор *О педесет-годишњици Алексе Шантића*, 1920. године. Исте године, као пету свеску у својој едицији, „Просвјета“ је објавила још једну Слијепчевићеву брошуру, *О савременом васпитању народа*. Седам година доцније Перо Слијепчевић је, у издању друштва „Просвете“, објавио своје предавање о Јовану Цвијићу: *Јован Цвијић популарно предавање*. На Видовдан 1916. године, у Њујорку је штампана Слијепчевићева монографија *Васиљ Грђић*, као посебан отисак из „Српског дневника“.

Два „Просветина“ алманаха, први за 1918. и други за 1921. годину, уредио је Перо Слијепчевић, а издало их је друштво „Просвјета“. Квалитетним прилозима

и изванредном ликовном опремом Јоза Кљаковића издваја се *Алманах Просвета за годину 1918*, издат у Женеви 1918. године. Насловну страну овог алманаха краси цртеж Јоза Кљаковића који представља стилизовану бакљу око које је обавијена логорска бодљикава жица. Симболика је препознатљива: упркос рату и тамновању у логорима, бакља обасјава и најављује ново доба у слободи. И остале изузетно лепе илустрације у књизи су његови радови.

Алманах Просвета за годину 1918 састоји се из шест поглавља: I *Мисли и предвиђања*, II *Уметност*, III *Венци*, IV *Наша страдања*, V *Југословенска Акција* и VI *Књиге*. На дванаест страна у *Алманаху* штампане су *Ратне слике*, цртежи и фотографије, краља Петра I Ослободиоца, престолонаследника Александра, српских војника на бојишту, фотографије збегова и стратишта, и слике преминулих великана: Стојана Новаковића, војводе Радомира Путника, Јована Скерлића, Франа Супила, Риста Радуловића и Петра Кочића. Уз њихове фотографије Перо Слијепчевић је записао: *За Светле Гробове*, асоцирајући насловом на гласовиту Змајеву песму. У *Алманаху* су објављене и фотографије госпођа из Америке које су пружале патриотску подршку, представника Југословенске Народне одбране и друштва „Просвета“, као и бањалучких осуђеника Васиља Грђића и проте Марка Поповића.

„Просветин“ алманах за 1918. годину садржи и један сабирник књига и листова објављених изван Србије за време Првог светског рата. *Прилози југословенској библиографији* дело је врсног библиографа – Уроша Џонића, а настао је иницијативом друштва „Просвјета“. „Првобитна намера ‘Просвете‘“, забележио је Џонић у уводу *Прилога*, „била је да објави потпуну библиографију књига, расправа, часописа, новина, чланака и других издања која се односе на југословенски покрет и наш национални рад, па било да су те ствари објављене у Србији или ван ње, на нашем језику, или на ком другом.“²⁾ Међутим, убрзо се због насталих прилика и недостатака шире акције од првобитног плана одустало, па је за опсег библиографије узето све оно што је објављивано ван Србије. Помоћ у раду Џонићу је пружио Тихомир Ђорђевић, који је из Лондона послао обиман прилог, нарочито за библиографију књига на страним језицима. Професору Ђорђевићу се Урош Џонић нарочито захвалио на помоћи и са жаљењем поменуо да ни са које друге стране није добио тражене податке и помоћ. „Просвета“ је из Женева са своје стране слала циркуларна писма српским књижевницима, научним радницима и професорима који су у време рата боравили ван отаџбине, тражећи од њих податке за библиографију, али одјек је, очито, био слаб.

Урош Џонић је други део ове драгоцене библиографије књига и периодике, објављених у време Првог светског рата, наших и страних аутора,

публиковао тек 1924. године у јануарским бројевима (1-2) „Просветног гласника“.

Од публикација пригодног карактера, издвојићемо оне књиге у издању друштва „Просвета“ које су биле посвећене значајним личностима из јавног и политичког живота и важним годишњицама. У едицији *Просветине књиге за народ*, као друга свеска, штампана је 1921. године књига *Краљ Петар I Велики – Ослободилац*, под уредништвом и приређивањем Ђорђа Пејановића. У истој едицији 1934. године издата је књига *О двадесетогодишњици ослобођења и уједињења* као четрнаеста свеска колекције, а као петнаеста свеска - *Споменица прославе стогодишњице рођења Мис Аделине Паулине Ирби, велике добротворке српског народа*. Наредне године је изашла *Споменица Васиља Грђића*, председника Главног одбора „Просвјете“ и народног посланика, такође као приређивачко дело Ђорђа Пејановића.

Васиљ Грђић, заједно са браћом Шћепаном и Луком, један је од најзначајнијих делатника у друштву „Просвјета“. Васиљ Грђић је био генерални секретар „Просвјете“ од 1907. до смрти 1934. године. Васиљу, његовом брату Шћепану и педесеторици других чланова „Просвјете“ суђено је на злогласном бањалучком „велеиздајничком“ процесу, и они су цео Први светски рат тамновали у аустроугарским казаматима.

Васиљ Грђић је био генерални секретар „Просвјете“ од 1907. до своје смрти, 1934. године. Он је приредио други штампани извештај Главног одбора „Просвјете“, објављен 1909. године у Сарајеву, а поводом двадесет година рада Друштва уредио је и једину јубиларну публикацију - *Просвета срп. просветно и културно друштво*, објављену 1922. године. После ослобођења Васиљ Грђић се поново укључио у политички живот Босне и Херцеговине и постао народни посланик за Шавничко-гатачки срез. У Сарајеву је 1933. године издата књига са његовим говором, поводом буџетске дебате за 1933/1934. годину.

Друштво „Просвета“ је 1935. године објавило *Споменицу Васиља Грђића*, коју је уредио Ђорђе Пејановић. Васиљ Грђић је био и први уредник „Гласника друштва „Просвете“, од 1922. до 1934. године.

У креирању „Просвјетине“ издавачке политике у периоду пред Први светски рат и између два рата, поред поменутих Пере Слијепчевића и Васиља Грђића, велике заслуге припадају и Владимиру Ђоровићу, Ђорђу Пејановићу, Боривоју Јевтићу, Марку Марковићу, Мирку Максимовићу и Војиславу Гађинову.

Др Владимир Ђоровић је уредио „Просвјетин“ календар за 1911. годину, а Друштво је исте године објавило и Ђоровићев реферат за „Просвјетину“ анкету *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини*. Као други уредник (1910), а потом и члан редакционог одбора (1911-1914) часописа

„Босанска вила“, Владимир Ђоровић је низом чланака о раду друштва „Просвјета“ – значају оснивања Српске централне библиотеке у Сарајеву – знатно допринео популарисању Друштва и ширењу „Просвјетине“ просветитељске улоге. Као библиотекару (кустосу) Музеја у Сарајеву (1904-1914), Владимиру Ђоровићу, заједно са Ристом (Риндом) Радуловићем, припада највећа заслуга за оснивање српске националне библиотеке у Босни и Херцеговини.

Одласком Владимира Ђоровића 1919. године на Београдски универзитет, Пере Слијепчевића 1925. године на скопски факултет и смрћу Васиља Грђића 1934. године, њихов рад у друштву „Просвјета“ се завршава.

Личност која је имала највише удела у креирању приређивачких и уредничких послова у друштву „Просвјета“ био је Ђорђе Пејановић. У послератном периоду, Ђорђе Пејановић је у два маха уређивао „Просвјету“: од 1922. до 1923. и од 1930. до 1936. године. Пејановић је уређивао и „Гласник друштва Просвете“ (службено информативни лист Друштва), преузевши од Васиља Грђића уређивање 1934. године, и био је уредник до 1941. године.

„Просвјетину“ едицију поучних књига, форме прилагођене за шире народне масе – *Књиге за народ*, уређивао је Ђорђе Пејановић. Он је, такође, био главни и одговорни уредник *Просветине библиотеке*, едиције у којој је „Просвјета“ објавила значајне књиге.

Ђорђе Пејановић је аутор стручних књига: *Кратка упутства за оснивање, уређење и руковање народних јавних књижница* (1920), *Просветни ђачки домови и Просветине стипендије* (1935). *Становништво, школство и писменост у крајевима бивше Босне и Херцеговине* (1939) и аутор је предговора за књигу Станоја М. Мијатовића *Писма мојој сестри на селу* (1936). Пејановић је заједно са Николом Мачкићем уредио „Просветин“ Календар за 1941. годину. Аутор је и два *Просвјетина буквара за одрасле*, заједно са Јовом Вуковићем.

За разлику од других „Просвјетиних“ првака, Ђорђе Пејановић се посветио раду са књигом: као библиотекар библиограф и хроничар и историчар библиотекарства. Када је отворена Српска централна библиотека у Сарајеву 1912. године, за првог сталног библиотекара постављен је Ђорђе Пејановић. Изучавању историје библиотека, библиотекарства и штампарске делатности у Босни и Херцеговини, Ђорђе Пејановић је допринео са два капитална дела: *Историјом библиотека у Босни и Херцеговини* (Сарајево, 1960) и *Библиографијом штампе Босне и Херцеговине: 1850–1941* (Сарајево, 1961).

У периоду између два светска рата, „Просвјетина“ издавачка продукција је обележена штампањем споменице о двадесетој и двадесетпетој годишњици рада Друштва, *Календаром Просвета*, белетристичким књигама, али и радом Штампарије друштва „Просвјета“ (1924–1941) и едицијом *Књига за народ* (1921. године).

Највећи допринос у уређивању „Просветиних“ календара у поменутом периоду дали су Војислав Гаћиновић и Мирко Максимовић. Гаћиновић је урадио календаре за 1924. и 1925. годину, а Мирко Максимовић за 1932. (заједно са Марком Марковићем), 1934, 1935, 1936. и 1939. годину. Мирко Максимовић је уредио и *Календар Братство* (за 1934, 1935, 1939, 1940. и 1941. годину), печатан у штампарији друштва „Просвета“.

„Просвјета“ наставља да издаје и популарне књиге за народ са поучном садржином и јасним националним одређењем. Тако у едицији *Просветина библиотека* излазе књиге Јована Цвијића *Сеобе и етнички процеси у нашем народу* (1920), Тихомира Р. Ђорђевића *Наши народни обичаји* (1922), др Васиља Поповића *Историја ослобођења и уједињења Југословена* (1923), али и стручне, Антонија Вуковића *Како се шире заразне болести животиња* (1922), Тодора Крушевца *О задужењу земљорадника* (1928) и друге.

„Просвјета“, у мањем обиму, издаје и белетристичка дела. Године 1920. објављена је Шантићева збирка песама *На старим огњиштима* (репринт издање објављено је 1998. године), поезија Јована В. Маговчевића (1929) и Јована Јовановића Змаја (1933) и проза Боривоја Јевтића *Подвиг на Суходолини* (1939).

Трећи и најкраћи период рада друштва „Просвјета“ трајао је само четири године, од 1945. до 1949. године. Издавачка продукција и рад Друштва слабији су и по обиму и по квалитету у односу на претходни период.

Објављена су два *Календара Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“*, за 1946. и 1947. годину, и *Просвјетин буквар за одрасле неписмене* 1946. године. Да је и „Просвјетина“ издавачка продукција подлегла победничкој еуфорији сведочи и једино издато књижевно дело, *Пјесме из народно-ослободилачке борбе* (1947).

Одлуком власти новоформиране Федеративне Народне Републике Југославије 1949. године се укидају сва културна друштва на територији земље и Српско културно и просвјетно друштво „Просвјета“ утапа се у Савез културних и просвјетних друштава НР Босне и Херцеговине, заједно са целокупном „Просвјетином“ имовином. И „Просвјетину“ Централну библиотеку задесила је слична судбина. Заједно са каталозима и књигама она је као почетни фонд прикључена новоформираној Народној библиотеци Босне и Херцеговине у Сарајеву, будућој националној библиотеци.

Када говоримо о основним циљевима издавачке делатности „Просвјете“, ово друштво је „од почетка рада заузело становиште да је писана ријеч најбољи облик културно-просвјетног рада у народу, па су зато искориштаване све могућности да се у народ пошаље прикладна и јефтина књига [...] Издавачка дјелатност 'Просвјете' подстакнута је нарочито послје преузимања Српске дионичке штампарије.“³⁾

Пошто је издавачка продукција „Просвјете“ бивала све већа, Друштво је обезбедило и властиту штампарију. Она је као штампарија Просвјета – Издавачки завод почела са радом 1. априла 1924. и радила је до 1941. године. Поседовање властите штампарије знатно је оснажило издавачку делатност Друштва. У тој штампарији Друштво је штампало бројне књиге, брошуре, календаре и листове, али и разне публикације других установа, предузећа, организација и појединаца из Сарајева и других места. Захваљујући штампарским услугама ове штампарије печатано је 60 књига. Штампана су: правила, извештаји, споменице, публикације верског садржаја и карактера, књиге намењене просвећивању и основној едукацији о здрављу, хигијени, пољопривреди, занатима и трговини, па и књиге шаливе садржине.

Из богате продукције „Просвјетине“ штампарске делатности, издвојимо књиге: *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, коју је приредио Перо Слијепчевић са сарадницима (1929. године), *Споменицу о педесетогодишњици рада Стеве Калуђеровића*, уредио др Јован Кршић (1933. године), *Споменицу Педесет година српског пјевачког друштва*, „Гусле“ у *Мостару: 1888-1938*, уредио Јован Радуловић (1938. године) и *Око сарајевског атентата. (Успомена и критика)* Николе Трипића (1935. године). „Просвјетина“ штампарија је до 1941. године штампала 16 листова и часописа. Најзначајнија су два часописа: „Братство“ (1925-1945) Мирка Максимовића и Кршићев „Преглед“ (1927-1928, 1933-1934). Од календара штампаних у штампарији друштва „Просвјете“, најзначајнији је *Календар Братство* на који је свој уреднички печат ударио Мирко Максимовић.

Најновији, четврти период у животу и деловању Српског културног и просветног друштва „Просвјета“, започео је обновом „Просвјете“ у Сарајеву 1990. године и траје до данас.

Као у време када је основана, у тешким и преломним тренуцима за српски народ у Босни и Херцеговини, у жељи да га уједини и оснажи, тако је „Просвјета“ и обновљена у сложеним политичким и културним приликама, потврђујући се поново као стожер и матица око које се окупља српски живаљ и српска интелигенција.

За првог председника обновљеног друштва „Просвјета“ изабран је академик проф. др Војислав Максимовић, за потпредседнике Владимир Настић и проф. др Алекса Буха, а за секретара Михаило Б. Јеремић.

Српска културна средина, и у Босни и Херцеговини и на ширим просторима Југославије, свесрдно је прихватила оживљавање „Просвјете“. Убрзо је уследило оснивање општинских одбора у преко 40 градова у Босни и Херцеговини, као и у Београду и Новом Саду. Са ревитализацијом „Просвјете“ уследила је и обнова издавачке продукције. Већ 1991. године Друштво је обја-

вило први *Календар Просвјета за 1992. годину*. Овај и све наредне календаре до 1999. приредио је проф. др Војислав Максимовић.

Упркос тешким политичким приликама и ратном стању у којем се Босна и Херцеговина од 1992. године налазила, друштво „Просвјета“ објављује књиге.

До сада су публикована три зборника радова под називом *Вишеградска стаза*, са истоимених културних манифестација, први - којим су обједињени материјали из 1993, 1994. и 1995 године (штампан у Ужицу), други који обухвата радове и документа презентоване 1996, 1997. и 1998. и трећи, публикован 2002. године, који презентује радове са манифестација 1999, 2000. и 2001. године.

Нова едиција *Српска проза данас*, у издању „Просвјете“, покренута је издавањем зборника са научних скупова под називом *Ђоровићеви сусрети прозних писаца*. Први научни скуп одржан је у Гацку 19. и 20. септембра 1997. године. Зборник радова са овог скупа – *Перо и Ђоко Слијепчевић: Живот и дјело*, објављен је 1998. године. Сусрети су прерасли у традиционално окупљање српских писаца, па су други Сусрети одржани 1998. године, а зборник презентованих радова – *Владимир Ђоровић: Живот и дјело* објављен је 1999. године. Наредни Сусрети били су посвећени знаменитој породици Зимоњић. Зборник радова са ових Сусрета – *Богдан, Стеван и Петар Зимоњић (Живот и дјело)*, „Просвјета“ је издала 2000. године. Научни скуп историчара у Гацку, одржан септембра 2000. године, бавио се Косачама, оснивачима Херцеговине, док је зборник радова *Косаче-оснивачи Херцеговине*, објављен 2002. Уредник едиције *Српска проза данас* је књижевник Радослав Братић. Последњи Сусрети одржани су у Гацку, септембра 2002. године и били су посвећени стогодишњици СПКД „Просвјета“.

Издавањем зборника радова и докумената са књижевних манифестација одржаних у Републици Српској, друштво „Просвјета“ је постало прави хроничар културних догађања у својој средини.

Најзначајнији издавачки подухват у последњем, четвртом периоду рада Друштва је покретање едиције *Просвјетино књижевно коло*, 1997. године.

Ова „Просвјетина“ едиција, попут књига „Српске књижевне задруге“, поја-вила се у особеној опреми са оригиналним корицама, што је целој едицији дало препознатљиви печат. Заслуга за ликовну опрему књига *Просвјетиног књижевног кола* - бордо корице са једноставним златним обрубом и „Просвјетиним“ стилизованим симболом у златотиску – припада библиотекару мр Милени Максимовић.

Намера редакције је била да сериозним приступом одабира и издаје најквалитетније књиге. Полазећи опет од искуства „Српске књижевне задруге“, која је своју едицију започела књигом великог српског просветитеља Доситеја Обрадовића, *Просвјетино књижевно коло* је утемељено изабраним списима

владике Николаја Велимировића. Књига *Владика Николај Велимировић. Изабрани списи* (приредио др Војислав Максимовић) „Просвјетин“ је првенац у колу и јасно указује да је намера уредништва очување и неговање православне и националне традиције. Друга књига *Просвјетиног књижевног кола*, аутора Војислава Максимовића *Вук и сљедбеници*, како и сам наслов говори, представила је књижевне и културне међаше на којима се темељи наша национална традиција. Трећа књига, којом се затвара круг првог *Просвјетиног кола*, *Чувар извора говора* аутора Момира Војводића, истакла је улогу живог народног језичког кладенца у очувању српског националног бића.

Истицањем да се у православљу, традицији, духовности и језику, као основама културног опстанка српског народа, налазе сва наша исходишта, *Просвјетино књижевно коло* у првом трокњижу промовише свој издавачки вјерују.

У другом *Просвјетином књижевном колу* објављене су две прозне књиге које мире традицију и модерно: Саве Ђеклића *Огледи о српским писцима*, *Одабрани радови* др Риста Јеремића (приредио др Војислав Максимовић), и *Избране пјесме* Ружице Комар. Књиге овог кола објављене су 1998. године, и као и претходне штампане су у Србињу.

Треће *Просвјетино књижевно коло* уређено је у знаку „Просвјетиног“ јубилеја – сто година од оснивања Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“. Сабирник „Просвјетиног“ деловања у распону од једног века - *Библиографија друштва „Просвјета“: 1902-2002*, урађен је трудом др Војислава Максимовића. Ово је прва у нас библиографија оваквог типа, и обједињује књижне продукте издавачке и штампарске делатности „Просвјете“ као и све радове о том просветном и културном друштву. Ова ретка библиографија урађена је јасно, прегледно и веома је једноставна за коришћење, а њен значај за проучавање рада друштва „Просвјета“ је непроцењив. За будуће истраживаче овај рад професора Максимовића, историчара књижевности и библиографа, биће незаобилазна литература.

Професор др Саво Ђеклић и библиотекар мр Милена Максимовић сабрали су најзначајније текстове о оснивању, раду и значају СПКД „Просвјета“ у *Стотину година друштва „Просвјета“: 1902-2002: Зборник изабраних радова*. Зборник који показује културно-историјску и национално-просветну улогу Друштва, симболично почиње *Химном друштва Просвјете* Алексе Шантића, а затим следе тематски разнородни текстови који најбоље репрезентују постигнућа „Просвјете“. Одабрани су прилози из пера еминентних аутора – твораца и познавалаца „Просвјетине“ делатности: Василија и Шћепана Грђића, Владимира Ђоровића, Уроша Круља, Пере Слијепчевића, Боривоја Јевтића, Ђорђа Пејановића, Тодора Крушевца, Стеве Калуђерчића, Василија Поповића,

Иве Андрића, Јаше Продановића, Душана Васиљевића, Војислава Максимовића, Михаила Јеремића, Саве Ђеклића, Милене Максимовић, Радослава Братића и других. Тако је сабрано својеврсно аутентично сведочанство столећа „Просвјете“, мозаичка целина пробране и репрезентативне грађе, хронолошки распоређене у четири периода деловања друштва. Зборник и Библиографија „Просвјете“ представљају темељ за будућу, свеобухватну историју овог стожера српске просвете и културе у Босни и Херцеговини.

Последња књига трећег *Просвјетиног књижевног кола*, поштујући почетну намеру уредништва, следи духовну и епску традицију нашег народа. Књижевник Рајко Петров Ного саставио је *Антологију српских јуначких пјесама*, зналачки одабран венац најлепших епских народних песама. Избор песама направљен је из тротомног Вуковог зборника, одакле су педесет и две најлепше песме уврштене у Ногову *Антологију*.

Као прва књига четвртог *Просвјетиног књижевног кола* објављена је, као репринт издање, септембра 2002. године, *Споменица Васиља Грђића*.

Досад објављене књиге у *Просвјетином књижевном колу*, следећи основну концепцију уредништва да у трокњижју сваког кола буду заступљена дела из области духовне традиције, културе и књижевности, дају наду да ће будућа издавачка продукција бити на ползу српском народу и свеколикој култури.

Делећи судбину народа „Просвјета“ је претрајала читав век, преживела два светска рата и један локални, била је укидана и обнављана, показујући запањујућу виталност. Стогодишњица Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ је потврда да је ослањање на традицију и духовне вредности сигуран пут дуговечности једног народа.

Напомене

- 1) У периоду од 1918. до 1941. године назив друштва је био „Просвета“.
- 2) Урош Џонић: Прилози југословенској библиографији. [Предговор библиографији]. – Просвета. Алманах за годину 1918. Уредио Перо Слеччевић, издало Друштво Просвета, Женева, 1918, стр. 339-357.
- 3) Др Божидар Мацар: „Просвјета“ Српско просвјетно и културно друштво: 1902-1949, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука – Српско Сарајево, 2001, стр. 243.

Резиме

Српско просветно и културно друштво „Просвјета“ прославило је 2002. године сто година постојања. У једновековном раду на просвећивању и културном уздизању српског народа у Босни и Херцеговини постигло је веома значајне резултате. „Просвјета“ је проширила своју основну делатност и на издавање брошура, књига, часописа, листова, буквара, календара и алманаха. Српско просветно и културно друштво „Просвјета“ било је и остало стожер и матица српског народа у Босни и Херцеговини о чему јасно сведоче сви постигнути резултати Друштва.

Мр Борјанка Трајковић / Мр Светлана Мирчов
Издательская деятельность сербского просветительного и культурного общества „Просвещение“

Резюме

Сербское просветительное и культурное общество „Просвещение“ отметило в 2002-ом году сто лет существования. На протяжении одного века в работе на просветительстве и культуром подъеме сербского народа в Боснии и Герцеговине оно добилося весьма значительных результатов. „Просвещение“ свою основную деятельность расширило и изданием брошюр, книг, журналов, газет, букварей, календарей и альманахов. Сербское просветительное и культурное общество „Просвещение“ было и осталось осью и матицей сербского народа в Боснии и Герцеговине, о чем отчетливо свидетельствуют все добившиеся результаты Общества.

Borjanka Trajković, M.A / Svetlana Mirčov M.A
The Publishing Activity of «Prosvjeta»

Summary

In 2002, the Educational and Cultural Society «Prosvjeta» has celebrated its 100. years of Existence. In its one century Work on Educating and Cultural Arisement of the Serbian People in Bosnia and Hercegovina, the Society has given very important results. «Prosvjeta» has expended its primary activity to the Publishing of the Brochures, Books, Reviews, Papers, ABC Books, Calendars and Almanacs. The Educational and Cultural Society »Prosvjeta« was and remains the Pivot and the Centre of the Serbian Populace in Bosnia and Hercegovina, well proven by the obtained Results of the Society.